

Evliyâ Çelebi Bosna'da Mostar Köprüsüne Bakıyor

Nuran Tezcan

(Resim 95)

Bosna'da Mostar şehrinde Neretva nehri üzerine 1566 yılında Mimar Sinan'ın öğrencisi Mimar Hayreddin tarafından yapılmıştır. Şehrin iki yakasını birbirine bağlayan tek göz köprü 30 metre uzunluğunda, 4 metre genişliğinde ve nehirten 20 metre yüksekliktedir. Köprü mimarisinin en güzel örneklerinden biri ve Mostar'ın sembolü olan bu köprü, Bosna savaşı sırasında Hırvatların saldırısıyla 9 Kasım 1993'te yıkılmış, 2002-4 arasında uluslararası katkıyla yeniden inşa edilmiştir. Bugün "dünya kültür mirası" listesinde yer almaktadır.

Evliyâ Çelebi'yi 1664'te yaptığı Balkan yolculuğu sırasında en çok etkileyen eserlerden birisi Mostar Köprüsü olmuştur; köprüyü bir 17. yüzyıl tanığı olarak şöyle tasvir eder:

Der-beyân-ı ibret-nümâ-yı cisr-i azîm-i Mostar Sene (---) târîhinde bu cisr-i vâcibü's-seyri (görölmeye değer köprüyü) dahi Sultân Süleymân Hân'ın fermânıyla Koca Mi'mâr Sinân ibn Abdülmennân Ağa bir kantara-i azîm (büyük köprü) inşâ etmişdir kim gûyâ kavs-ı ku-zah (gökkuşağı) gibi kehkeşân-âsâ (samanyolu gibi) semâya kad-keşân olup (göğe boy çekip) bir kayadan bir kayaya bir tâk etmişdir kim gûyâ Bağdâd-ı behişt-âbâdda tâk-ı Kistrâ'dır (sanki cennet yapılı Bağdat şehrinde Kistrâ'nın yaptırdığı kemerdir). Şehr-i Mostar'ın tâ vasatından cereyân eden (ortasından akan) nehr-i Neretva üzre bu püll-i ibret-âsar (ibret verici köprü) binâ olunup (yapılıp) iki başı kal'a olmak ile şehrin bir tarafından bir tarafına bu sırâtdan gayri yerden ubûr olunmak bir vech ile mümkün değildir (bu sırat gibi köprüden başka bir yerden geçmek hiç bir şekilde mümkün değildir).

İmdi sâmi'inden olan (şimdi işiten) ihvân-ı vefâyâ (vefalı dostlara) şöyle ma'lûm ola kim bu abd-i kemter (bu değersiz kul) Evliyâ-yı bî-riyâ (iki yüzlü olmayan Evliyâ) bu âna gelince yigirmi yedi yılda pey-ender-pey (27 yıldır ard arda) seyâhat edüp on altı pâdişâhlık yeri geşt [ü] güzâr edüp (gezip) niçe kerre yüz bin âsâr-ı binâlara (yüz binlerce bina eserlerine) im'ân-ı nazar ile nazar edüp (dikkat ile bakıp) Vilâyet-i Erzurûm'da Hasan kal'ası kurbunda (yakınında) nehr-i Araz üzre ibret-nümâ Çoban Köprüsü ve Erzurûm ile Malazgird mâbeyninde yine Araz nehri üzre Altunhalkah cisri (köprüsü) ve kal'a-i Hazzâ ile kal'a-i Mefânkîn ara-

sında Batman cisri ve Hasankeyf kal'ası cisri ve nehr-i Âsî üzre Antakiyye püllü ve Misis'de Cihân kantarası ve Adana cisri ve Tarsus cisri ve Sivas'da Eğriköprü ve Kızılırmak üzre Çâşnigîr sırâtı ve Kızılırmak üzre Osmâncık cisri ve nehr-i Sakarya üzre Sultân Bâyezîd'in Geyve kasabası cisri ve diyâr-ı Anadolu'da niçe yüz cisir-i ibret-nümâlar var, ammâ bunlar ibret-nümâlardır:

Diyâr-ı Rûm'da olan vâcibü's-seyr Süleymân Hân ve Selîm Hân-ı Sâni'nin Çekmeceler cisrleri ve Burkaç cisri ve nehr-i Ergene üzre Koca Murâd Hân'ın Ergene köprüsü ve Edirne'de Mihâl köprüsü ve yine Edirne'de Yeniköprü ve Sarrâchâne cisri ve Edirne kurbunda Koca Mustafâ Paşa cisri ve nehr-i Drin üzre Vişegrad püllü (köprüsü) Koca Sokollu Mehmed Paşa'nın on iki göz cisir-i âzîmidir.

Ammâ bu zikr olunan cümle cüsûrlardan (köprülerden) vâcibü's-seyr (görölmeye değer) ibret-nümâ-yı bî-misâl (benzersiz güzellikte) cisir-i lâ-nazîr (eşi benzeri olmayan köprü) bu Mostar köprüsüdür kim Arab u Acem ve Rûm u Firengistân'da ve Belh u Buharâ'ya varınca tek-i pûmız var (gezip dolaşmışlığımız var), bu hakîr (ben aciz kul Evliyâ Çelebi) eyle bir cisir-i âlî (öyle yüksek köprü) rub'-ı meskûnda (yeryüzünde) görmedim. Gerçi Kürdistân'da zikri sebkât eden (adı geçen) Batman cisri ve Hasankeyf cisri dahi gâyetü'l-gâye (son derece) musanna' cüsûrlardır (sanatkârane yapılmış köprülerdir), ammâ bu Mostar cisri eflâke ser çekmiş (göge kadar yükselmiş) bir kayadan bir kayaya tâk-ı Havarnak (ünlü Havarnak köşkünün kemeri) gibi atılmış bir göz cisir-i müntehâdır (gayet uzun köprüdür) kim aşağı bakanın zehresi çâk olur (ödü patlar). Hattâ bu cisrin iki başındaki kal'aların iç yüzdeki kapularının bir kapudan bir kapuya varınca bu Mostar köprüsünün tûlu (uzunluğu) kâmil yüz germe adımdır. On beş ayak enniliği vardır.

İbret-nümâ-yı diğér (başka özelliği): Aceb ma'rifet üzre ma'rifet hezâr ahsend kim (binlerce aferin ki) bu cisrin (köprünün) üstünden Sultân Murâd Hân-ı Râbi'in rûznâmecisi İbrâhîm Efendi bu cisrin cânib-i garbîsi tarafındaki olan Tabahâne varoşu içinden nehr-i Radobola (Radobolya) suyun bu cisir üstünden tuç (tunç) künkler ile beri tarafdaki çârsû-yı bâzâr şehrine geçirüp cümle hammâmlara ve câmi' ve hân ve imâret [ve] medreselere ve niçe yerde çeşmelere ve'l-hâsıl kırk beş yere bu cisir üzre sular getirdiğine şu'arâ-yı Mostar târîh-perdâzlık etmişdir (Mostar şairleri güzel tarihler düşürmüşlerdir), ammâ san'at-ı şî'riyye kasd etmişdir (âdetâ şiir sanatı göstermişlerdir). Târîh: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Hulâsa-i kelâm seyyâhân-ı berr [ü] bihârân içre (kısacası deniz ve kara seyyahları arasında) *işidilmemiş ve görülmemiştir kim bir cisrin hem altından ve hem üstünden âb-ı revân cereyân ede* (su aksın), *ağ-reb ü garâ'ibden seyr [ü] temâşâdır* (son derece ilginç bir seyirliktir), *ammâ Süleymân Hân-ı Gâzî binâ etdiğine târîh-i musanna'ı* (sanatlı tarihi) *budur*:

Kudret kemeri.

Sene 974.

Andan diğer târîh-i zîbâ:

Kavs-ı kuzahun aynı bu köprü binâ oldu, (Bu köprü aynı gökkuşağı gibi inşa edildi.)

Var mı bu cihân içre mânendi hey Allâhum, (Hey Allahım dünyada bunun bir benzeri var mı?)

İbretle bakup dedi târîhini bir ârif, (Ârif bir kişi ibretle bakıp tarih düşürdü.)

El geçdiği köprüden biz de geçeriz şâhım. (Şahım, elin geçtiği köprüden biz de geçeriz.)

Sene 973.

Bu cisr-i bî-nazîrin (bu benzersiz köprünün) *hakkına niçe târîhler vardır* (pek çok tarihler düşürülmüştür), *ammâ hâtıra hutûr eden* (ama hatırıma gelenler) *bunlardır*. *Hakkâ ki üstâd bennâ-yı selef* (önceki usta mimarlar) *var makdûrun sarf edüp* (bütün gücünü harcayıp) *yed-i tûlâsını ayân etmeğičün* (yeteneğini göstermek için) *bir kayadan bir kayaya bir kemer inşâ eylemiş kim bir mesâfe-i ba'ideden* (uzak bir mesafeden) *bu cisre nazar olunsa hemân çarhdan çıkmış zehgîr-misâl müdevver durur bir memerr-i nâs-ı bî-hemtâdır kim* (çarktan daha yeni çıkmış zıhgir [okçu yüzüğü] gibi yusuvarlak duran, benzeri olmayan bir insan geçididir) *bunda olan tasarrufları ve letâfet ü zerâfet ü ilm-i mi'mârî* (burada yapılanları, mimari bilgiye dayanan incelik ve güzellekleri), *bu atlas-ı felekde* (bütün dünyada) *böyle bir kârgerlik şîrînkârlığı* (böyle bir güzel işçiliği) *bir mi'mâr-ı selef etmemiştir* (daha önceki mimarların hiç biri yapmamıştır). [165a] *Ve böyle kantara-i ibret-nümâ çeşm-i felek görmemiştir* (Dünyanın gözü böyle müstesna bir köprü görmemiştir).

Ammâ hakîkatine nazar olunsa ([konumunun] gerçeğine dikkatle bakılrsa) *bu mahallin kayaları üzre böyle bir göz cisir yapmak iktizâ eder* (gerekir), *zîrâ iki cânibi evc-i âsumâna çıkmış* (göğün tepesine kadar çıkmış) *kayalar ve aşağıda cereyân eden nehr-i Neretva bir minâre boyu süflâdan* (alçaktan) *akup enli nehr-i azîm olmağile iktizâ hasebiyle* (büyük nehir olması gereği) *Koca Mi'mâr Sinân böyle bir göz cisr-i tâk-ı tumturak etmiştir* (gösterişli kemer köprü yapmıştır). *Seyyâhân-ı cihân böyle tâk-ı âlî görmemiştir* (dünya seyyahları böyle bir yüksek kemer görmemiştir). **(Resim 96)**

Der-vasf-ı cür'et-i benî Âdem

Bu kantara-i bâlâ-kad (bu yüksek köprü) *böyle âsumâna serâmed* (göğe yükselmiş [bir şekilde]) *binâ olmuşken ba'zı vüzerâ* (vezirler) *ve vükelâ* (vekiller) *ve a'yân-ı kibâr* (şehrin ileri gelenleri) *ve hukemâ-yı âlî-vakâr* (onurlu bilgin) *kimseler bu cisrin temâsâsına gelüp mezkûr kasreynde* (daha önce anlattığım iki köşkte) *oturlurlarken şehrin niçe cür'et sâhibi sıbyânları* (birçok cesaretli çocukları) *cisir kenârında âmâde durup* (köprünün kenarında hazır durup) *vüzerâ huzûrunda her bir sıbyân "Yâ Allâh" deyüp cisirden aşağı kendülerin pertâb edüp* (atıp) *nehre atar ve kuş gibi uçar. Her bir gulâm* (delikanlı) *birer san'at ile perende-bâzlık ederek* (bir ustalıkla atlama gösterisi yaparak) *kimi baş aşağı ve kimisi bağdaş kurar ve kimisi ikişer üçer olup birbirlerin kucaklayup aşağı suya atılırlar. Cenâb-ı Allâh hıfz edüp derhâl selâmet taşra kenâra çıkup kayalardan yukarı tırmaşup* (tırmanıp) *cisir başına gelüp vüzerâ ve a'yân-ı kibârlardan ihsân alırlar, ammâ gayri âdemler aşağı atılmak değil aşağı bakmağa cür'et edemeyüp zehresi âdemin çâk ve menzil-hâk olur* (ödü kopar ve ölür), *zîrâ bu cisrin kaddi* (boyu) *tâ aşağı rûy-ı âba* (suyun yüzüne) *varınca seksen yedi kulaçdır. Ve nehr-i Neretva'nın umku* (derinliği) *dahi seksen yedi arşındır....* (VI.164a-b)

Savaşta haince kıyılan dünya harikası Mostar Köprüsü'nün yenisinden inşasından sonra Mostar gençleri, Evliyâ'nın anlattığı atlama gösterilerini televizyon kameraları önünde yaparak hem kendi cesaret ve yeteneklerini hem de Evliyâ'nın doğru yazdığını bütün dünyaya kanıtladılar.

(Resim 97)

Karye-i Burter: Bir dere içre vâki' olmuş (kurulmuş) iki yüz fellâh evli ve bir câmi'li bir ma'mûr belîdedir (bakımlı yerleşim yeridir). Beyrût hâkiminin hâssıdır. Voyvadası hükûmet eder nâhiyedir. Âb [u] hevâsı lâtif olduğundan mevz-i Veys el-Karanî (Veysel Karanî muzı) bunda (burada) hâsıl olur (yetişir). Niçe bin âdemlerinin kâr [u] kışb-leri bu mevzdır (Bütün halkının üretim ve kazançları muzdur). On bir yük akçe senevî hâsıl olur, gâyet mahsûldar köydür. Ammâ bi-emrillâh Yemen'den sonra bu mertebede olan mevz (bu miktarda muz) bir diyârda olmaz. Şâm ve Haleb ve Mısır'a bundan (buradan) niçe bin deve yükü gider.

Eşkâl-i şecere-i mevz ve hâsiyyet-i misâl-i levz (Badem gibi özelliği olan muz ağacının biçimi): Ve bu mevz bir turfa ağaçdır (ve bu muz tuhaf bir ağaçtır). İki âdem kaddi (iki adam boyu) olur, dahi âlî (daha yüksek) olmaz. Ve cüssesi uyluk kalınlığı olup ağacın sıkıksan suyu çıkar. Ve herbir varakları (yaprakları) kilim kadar tûlânî (uzun) yaprakları fıldıra bayrak gibi salınır, gâyet sebzgûn berklerdir (gayet yeşil yapraklardır).

Ve meyvesi dahi bir turfa bârdır (tuhaf meyvedir). Yıldı bir kerre verir, gayri vermez. Ba'dehu anı dibinden kat' edüp (sonra onu dibinden kesip) kamış gibi biri dahi dibinden zâhir olur (kamış gibi biri daha dibinden çıkar). Meyvesi, yaprağı yanında bir kol kalınlığı dalın ucunda bir sini cirminde (büyüklüğünde) bir sininin cânib-i erba'asında (etrafında) iki yüz, üç yüz patlıcan ve hurde (küçük) hıyâr gibi evvel yeşil, ba'dehu (sonra) sarı sarı hâsıl olup kemâlin buldukda (olgunlaşınca) araba tekerleği gibi tertîb ile dizilüp durur. Ba'dehu kat' edüp (sonra kesip) kabuğu bî-te'essüf (kolayca) soyulup şekerle ve yâhûd şekersiz tenâvül olunur (yenir).

Gâyet lezîz ve mukavvî ve serî'u'l-hazmdır (son derece lezzetli, kuvvet verici ve hazmı kolaydır), derece-i ûlâda hârdır (son derecede sıcaklık vericidir). Ve âdemin bedenine kuvvet-i kuvâ verüp lahm tenâvül etmiş (et yemiş) kadar gınâ verir (tokluk verir). Gûyâ tâze pâlûde köfteri (sanki yeni yapılmış pelte köfteri) gibi terdir (tazedir). Çekirdeği gibi bir şeyi yoktur. Ancak kökünden zâhir olan filislerin diküp hâsıl olur. Gûyâ kamış nev'idir ammâ dâ'imâ su içinde ağacı turmak ister.

Sebeb-i hilkat-i şecere-i mevz misli'l-levz (badem gibi muz ağacının yaradılış sebebi): *Ol gün ki Hazret-i Mefhar-i mevcûdât ve Server-i kâ'inât* (Hz. Muhammed) Uhud gazâsında mübârek dendân-ı dürdâne-i şerîfi (inciye benzeyen mübarek dişinin) *şehîd olduğun Yemen'de Veys el-Karanî* hazretleri *istimâ' edüp* (işitip),

“Âyâ Hazret-i Risâlet'in *şehîd* olan mübârek sinn-i şerîfleri (kutsal dişi) *bu mudur, yohsa bu mudur?*” deyü mübârek dişlerin *çeke çeke biri kalmayup mübârek ağzı yarı ile* (ağız suyuyla) *kanın yere tükürdüke bi-emrillâh ol kandan der-akab* (hemen) *mevz ağacı zâhir olup* (çıkıp) *ol sâ'at meyve verüp ilhâm-ı Rabbanî ile* (Allah'ın yaratma gücüyle) *Veys hazretleri tenâvül edüp* (yiyip) *def'-i cû' eder* (açlığını giderir). *Hakkâ ki ihtiyâr kimesnelerin zülbiyyât-ı katr-ı nebâtıdır* (bitkiden hasıl olan tatlısıdır). *Hikmet-i hilkat budur* (yaradılışının sırrı budur) (IX. Y191a-b).